

บทที่ 4

พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปะคำ พ.ศ. 2501 ถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนหลังการปิดป่าของกัมพูชา

ภายหลังเกิดปัญหาการสู้รบภายในประเทศกัมพูชา ในช่วงปี พ.ศ. 2500 กลุ่มคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำที่เดินทางไปคล้องช้างในเขตเมืองพระตะบอง และศรีโสภณ ได้หลบหนีกระสุนปืนของทหารเขมรที่สู้รบกันเอง จนแทบจะเอาตัวไม่รอด ช้างป่าที่เอื้อมมาได้จำนวนหนึ่งต้องปล่อยเข้าป่าไป ดังนั้น การเดินทางไปเอื้อมช้างที่ประเทศกัมพูชาในปี พ.ศ. 2500 ประมาณเดือนสิงหาคม-ตุลาคม จึงเป็นการไปครั้งสุดท้ายของคณะเอื้อมช้างบ้านปะคำ ซึ่งมีปิตายสอ ออบุ่น เป็นหัวหน้าคณะ และมีหมอช้างสมหวัง เล่าภพันท์ ร่วมคณะไปด้วย ซึ่งขณะนั้นหมอช้างสมหวังอายุเพียง 22 ปี เพิ่งจะได้รับการประชันเป็นหมอช้างใหม่ ๆ และการเดินทางไปเอื้อมช้างที่ประเทศกัมพูชาครั้งนี้ก็เป็นเพียงครั้งที่สามเท่านั้น (สอ ออบุ่น, วรรณ ออบุ่น และสมหวัง เล่าภพันท์, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2555)

หลังจากที่ไม่สามารถเดินทางเข้าไปเอื้อมช้างในเขตประเทศกัมพูชาได้อีกแล้ว ชาวปะคำจึงหันมาเอื้อมช้างในพื้นที่ป่าบริเวณเทือกเขาสนกำพอง รอบ ๆ เขาใหญ่ ได้แก่ บริเวณป่าดงใหญ่ ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางด้านทิศใต้ของชุมชนบ้านปะคำประมาณ 20 กิโลเมตร และป่าดงอีจาน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของชุมชนบ้านปะคำ ห่างจากหมู่บ้านปะคำประมาณ 20 กิโลเมตรเช่นเดียวกัน การออกไปเอื้อมช้างแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาเดินทางสั้น ๆ ประมาณ 7-15 วัน เนื่องจากพื้นที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม พื้นที่ป่าทั้งสองแห่งดังกล่าวมีช้างอาศัยอยู่จำนวนน้อย และส่วนใหญ่จะอยู่บนเทือกเขาสูงไม่ค่อยลงมาหากินบริเวณพื้นดินด้านล่าง จึงทำให้ยากแก่การจับ การไปในแต่ละครั้งจะจับช้างป่าได้เพียงตัวเดียวหรือสองตัวเท่านั้น และหลายครั้งที่ต้องกลับมามือเปล่า เมื่อไม่มีช้างป่าให้จับ และไม่มีพื้นที่ป่าที่จะไปจับช้างได้อีก ชาวปะคำจึงต้องยุติอาชีพการเอื้อมช้างป่าโดยปริยาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพและประชากรของปะคำ

ชุมชนบ้านปะคำมีประวัติการก่อตั้งชุมชนมาประมาณ 200 ปี บรรพบุรุษดั้งเดิมมีอาชีพเอื้อมช้างเลี้ยงช้างเป็นอาชีพหลัก และสืบทอดต่อมาสู่รุ่นลูกหลานอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นชาวปะคำยังมีอาชีพทำนาปลูกข้าวด้วย เนื่องจากบริเวณชุมชนบ้านปะคำมีพื้นที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ดินดำ น้ำชุ่ม มีป่าไม้ที่สมบูรณ์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติทั้งห้วย หนอง คลอง บึง และโดยเฉพาะลำน้ำสาบแม่น้ำสายเล็ก ๆ ที่มีน้ำไหลผ่านตลอดปี

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2498 ทางรัฐบาลได้จัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรในพื้นที่ชุมชน บ้านปะคำ โดยการออกเอกสารสิทธิที่ดิน (ส.ค.1) เพื่อให้ประชาชนได้มีที่ดินทำกินอย่างถูกต้องกฎหมายสำหรับผู้ถือครองที่ดิน สค. 1 ในเขตบ้านปะคำรุ่นแรก ๆ ล้วนเป็นกลุ่มคนที่ต้องดิ้นที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่ดั้งเดิม ซึ่งในขณะนั้น นอกจากบ้านปะคำ ที่มีฐานะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอนางรองแล้ว ยังมีหมู่บ้านในสังกัดอีก 4 หมู่บ้าน ได้แก่ 1. บ้านหนองน้ำขุ่น 2. บ้านป่ายาง 3. บ้านหินโคนดง (ปัจจุบันไม่มีสภาพหมู่บ้านเพราะชาวบ้านย้ายไปตั้งบ้านใหม่คือบ้านโคกเขาและบ้านโคกมะม่วง) 4. บ้านหนองไม้เลียบ (บ้านหูก่านในปัจจุบัน) ซึ่งมีประชากรรวมกันประมาณ 4,000 คน (สำเนา อนุรักษ์วังสา และคณะ, 2547)

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ได้เกิดความแห้งแล้งขึ้นในหลายจังหวัดทางภาคอีสาน จึงเริ่มมีคนอีสานจากจังหวัดต่าง ๆ หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ลาว เขมร ส่วย อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่อยู่อาศัย และที่ดินทำกินตลอด ช่วงเวลาดังกล่าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 และต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา โดยในช่วงแรกๆ มีการเข้ามาจับจองพื้นที่ว่างเปล่าจำนวนมาก และบุกรุกพื้นที่เข้าไปในเขตป่าลึก (สำเนา อนุรักษ์วังสา และวิรัตน์ อุดทุม, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2556) หลายคนมาซื้อที่ดินต่อจากชาวปะคำดั้งเดิมซึ่งในช่วงนั้น ราคาไม่แพงประมาณไร่ละ 200 บาท ในขณะเดียวกันชาวปะคำบางครอบครัวก็ใจดีแบ่งที่ดินที่ตนมีอยู่ให้กับกลุ่มคนที่อพยพย้ายมาอยู่ภายหลังและจับจองพื้นที่ไม่ทันคนอื่น

หมอช้างวรรณเล่าให้ฟังว่า “ตาสงสารเขา เขามาที่หลังไม่ทันคนอื่น ไม่มีที่ให้จับจองแล้ว ตาเลยแบ่งให้เขาดั้งแต่หน้าบ้านตาอีกฟากของถนนยาวไปถึงถนนอีกฝั่งหนึ่งโน้น” (วรรณ ออบุ่น, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2556) ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2556) ราคาซื้อขายที่ดินติดถนนในอำเภอปะคำราคาไร่ละ 4-6 ล้านบาท นอกจากหมอช้างวรรณแล้ว ก็มีคนอื่นเช่าอีกหลายครอบครัวที่แบ่งที่ดินให้คนที่มาใหม่ได้อยู่อาศัยด้วย จึงทำให้บริเวณบ้านปะคำมีคนมากขึ้น เกิดหมู่บ้านใหม่ ๆ อีกจำนวนมาก เช่น บ้านไทยเจริญ บ้านถนนหัก บ้านโคกลอย บ้านโคกปราสาท บ้านโคกว่าน (ปัจจุบันชื่อบ้านสุขสำราญ) บ้านคอนนางคำ (ปัจจุบันชื่อบ้านคอนนางงาม) บ้านทุ่งไผ่ บ้านโคกประเดียบ บ้านปลื้ม บ้านเทพ บ้านโคกไม้แดง บ้านน้อย และอีกหลายหมู่บ้าน ทำให้บริเวณพื้นที่อำเภอปะคำในปัจจุบัน มีหมู่บ้านรวมกันทั้งสิ้น 77 หมู่บ้าน มีประชากรจำนวน 44,242 (เทศบาลตำบลปะคำ, 2556)

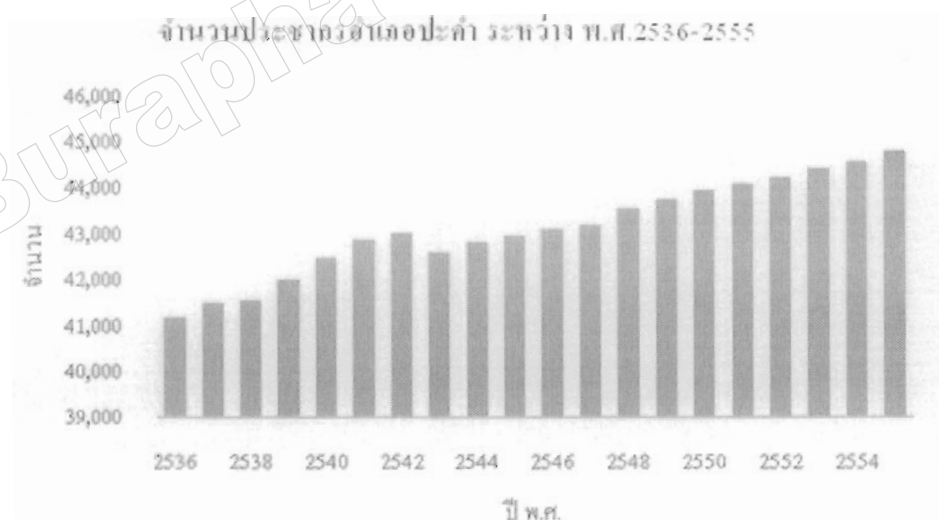
ปัจจุบันอำเภอปะคำ ประกอบด้วย 5 ตำบล 77 หมู่บ้าน มีความหลากหลายทั้งด้านชาติพันธุ์ ภาษาและวัฒนธรรม จากเดิมที่มีเฉพาะกลุ่มชาวไทยโคราช หรือไทยเบ็ง ปัจจุบันมีทั้งชาวไทย ลาว เขมรถิ่นไทย และส่วย กวย หรือกูย ผสมผสานกัน โดยกลุ่มชาติพันธุ์หลัก ๆ ที่อาศัยอยู่ในแต่ละพื้นที่ของแต่ละตำบลมีดังต่อไปนี้

ตำบลปะคำ	ชาวไทยโคราช หรือ ไทยเบ็ง และลาว
ตำบลไทยเจริญ	ชาวไทยโคราชและลาว
ตำบลหนองบัว	ชาวลาว (ย้ายถิ่นมาจากอุบลราชธานี มหาสารคาม) และไทยโคราช
ตำบลโคกมะม่วง	ชาวลาว เขมรและส่วย (ย้ายถิ่นจากอุบลราชธานี บุรีรัมย์

และ สุรินทร์)

ตำบลหูก้านบ ชาวไทยโคราช เขมร และลาว

กล่าวโดยสรุป อำเภอปะคำปัจจุบัน มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ ภาษาและวัฒนธรรม กลุ่มคนดั้งเดิมเป็นชาวไทยโคราช หรือไทยเบ็ง ต่อมาเมื่อมีความแห้งแล้งอดอยากอพยพย้ายถิ่นฐานมาแสวงหาที่ดินทำกินบริเวณบ้านปะคำ อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา ทำให้บริเวณปะคำปัจจุบัน ประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่มาจากหลายถิ่นฐาน ชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม อาทิ ลาว เขมร และส่วย กวย หรือกูย เป็นต้น โดยประมาณกันว่ามีประชากรที่ใช้ภาษาไทยโคราชอยู่ประมาณร้อยละ 45 ภาษาลาวร้อยละ 40 ภาษาเขมรร้อยละ 10 และภาษาส่วยร้อยละ 5 ดังตัวอย่างแผนที่ภาษาข้างต้น (โครงการแผนที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนไทย-กัมพูชา มหาวิทยาลัยมหิดล)

ภาพที่ 45 จำนวนประชากรอำเภอปะคำ พ.ศ. 2536-2555

จากกราฟในช่วงปี 2536 ถึง ปี พ.ศ. 2555 พบว่า ประชากรของอำเภอปะคำเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 41,178 คน ในปี 2536 เป็น 44,242 คน ในปี 2555 เพิ่มขึ้น 3,064 คน คิดเป็นร้อยละ 7.44 หรือเฉลี่ยประมาณปีละ 150 คน ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ปกติ

อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบการเพิ่มขึ้นของประชากรในช่วงแรก เมื่อปี พ.ศ. 2500 ซึ่งมีประชากรประมาณ 4,000 คน ต่อมา มีการอพยพประชากรจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน รวมถึงจังหวัดบุรีรัมย์เอง ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี โดยเพิ่มขึ้นเป็น 41,178 คน ในปี 2555 ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นสูงถึง 10 เท่าเลยทีเดียว

การเพิ่มขึ้นของประชากรจำนวนมากแบบก้าวกระโดด จาก 4 พันคน เป็น 4 หมื่นคน ในระยะ 30-40 ปี ย่อมส่งผลให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ดินทำมาหากินต่าง ๆ ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลง และกระทบกับการเลี้ยงช้าง เพราะที่อยู่ของช้าง อาหารของช้างลดลงด้วย เช่นเดียวกัน

ในช่วงที่ชาวปะคำยังมีอาชีพเลี้ยงช้างเป็นหลักอยู่นั้น ชาวปะคำส่วนใหญ่จะให้ความสนใจกับการเลี้ยงช้างและเลี้ยงช้างเป็นสำคัญ บุรุษทุกคนใฝ่ฝันที่จะได้เรียนวิชาการเลี้ยงช้าง และออกไปเดือนช้างป่ากับครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ซึ่งการเดินทางไปแต่ละครั้ง อาจใช้เวลาตั้งแต่ 3 เดือน ถึง 1 ปี คนที่อยู่ทางบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเด็ก ผู้หญิงและคนชรา การแผ้วถางป่าเพื่อทำนา หรือปลูกพืชอย่างอื่นจึงแทบไม่เกิดขึ้น การทำนาปลูกข้าวก็เพียงเพื่อไว้กินในครอบครัว หรือไว้แลกสิ่งของกับเพื่อนบ้านเท่านั้น พื้นที่บริเวณชุมชนบ้านปะคำในอดีตจึงไม่ได้ถูกบุกรุกแผ้วถางทำลาย ยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าและพืชพันธุ์นานาชนิด ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่ป่าหายไป กลายเป็นที่นา ไร่ อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ตลอดจนแนวชายป่าจนถึงเขตพื้นที่ป่าดงใหญ่ และดงอีจาน โดยข้อมูลจากสำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปี พ.ศ. 2555 พบว่า บริเวณอำเภอปะคำมีการใช้พื้นที่ ดังนี้

1. พื้นที่ทำนา	39,952 ไร่	ร้อยละ 27
2. พื้นที่ทำสวน	7,503 ไร่	ร้อยละ 5
3. พื้นที่ทำไร่	61,963 ไร่	ร้อยละ 41
4. พื้นที่เลี้ยงสัตว์	59 ไร่	ร้อยละ 0.04
5. พื้นที่ประมง	26 ไร่	ร้อยละ 0.02
รวม	109,503 ไร่	

จากพื้นที่อำเภอปะคำทั้งหมด ประมาณ 185,018 ไร่ ใช้ทำการเกษตรจำนวน 109,503 ไร่ เป็นสถานที่ราชการและที่อยู่อาศัย รวมทั้งห้วยหนอง คลองบึง ลำน้ำสาบ ทาง ถนน และพื้นที่

สาธารณะอีกประมาณ 35,000 ไร่ คงเหลือพื้นที่ป่าประมาณ 40,515 ไร่ ซึ่งจัดกระจายออกไปหลายป่า มีทั้งป่าที่ยังอุดมสมบูรณ์และป่าที่เสื่อมสภาพด้วย เป็นต้น

สาเหตุที่ป่าบริเวณบ้านปะคำลดลง ส่วนสำคัญมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรที่อพยพมาจากต่างถิ่น มาจับจองแผ้วถางที่ดินทำกิน ประกอบกับในช่วงการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ เมื่อปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา รัฐบาลมีนโยบายให้สัมปทานป่าไม้ จึงทำให้มีการตัดไม้ทำลายป่าสูงขึ้นทั้งถูกกฎหมายและการลักลอบตัดไม้ในป่า จากข้อมูลสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย ในช่วง 50 ปี ที่ผ่านมา พบว่าพื้นที่ป่าถูกทำลายอย่างรุนแรงโดยแบ่งออกเป็น 5 ช่วงได้แก่

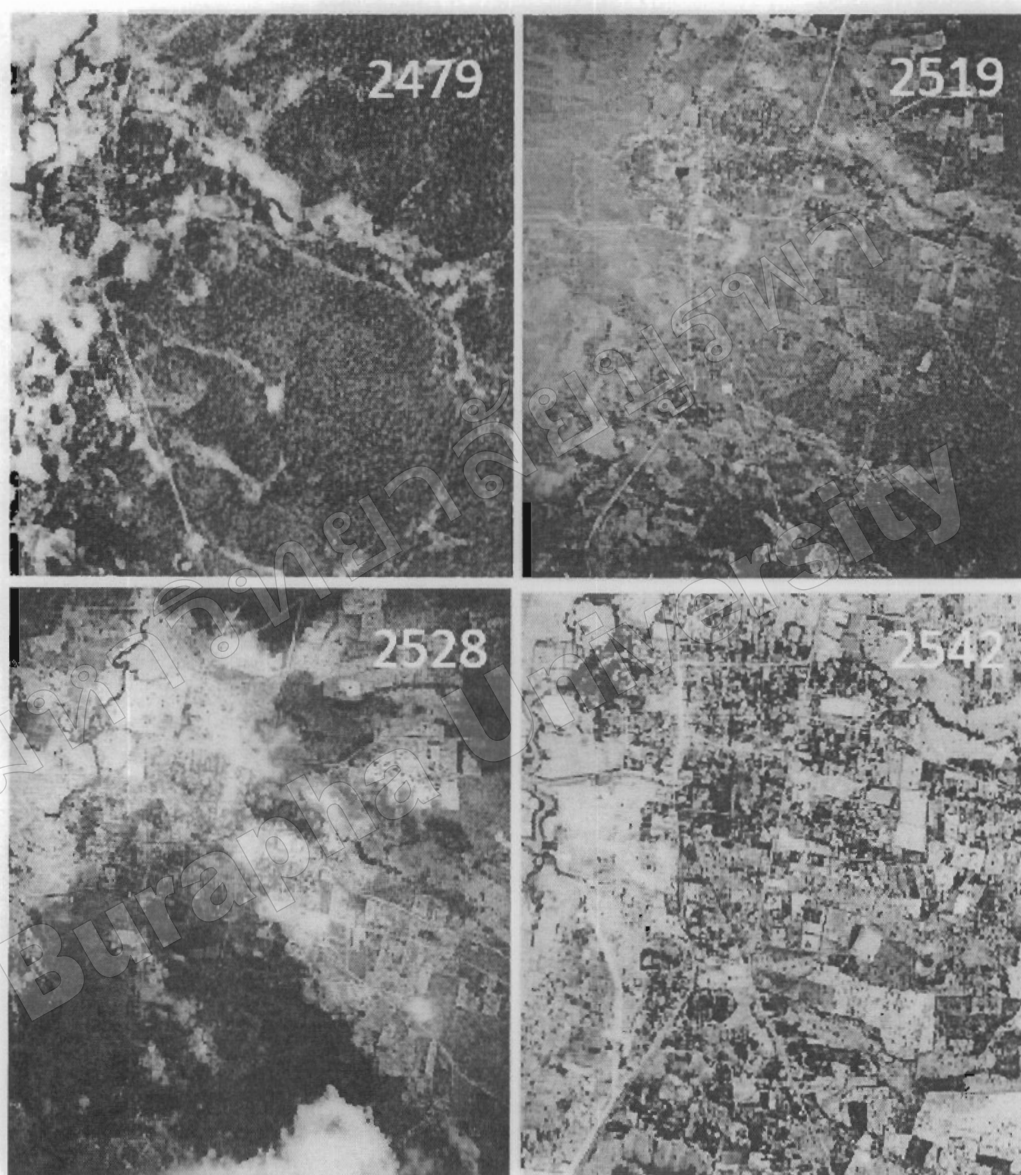
1. ช่วงปี 2504-2516 (12 ปี) พื้นที่ป่าลดลง 40.12 %
2. ช่วงปี 2516-2525 (9 ปี) พื้นที่ป่าลดลง 12.96 %
3. ช่วงปี 2525-2534 (8 ปี) พื้นที่ป่าลดลง 3.61 %
4. ช่วงปี 2534-2541 (7 ปี) พื้นที่ป่าลดลง 1.36 %
5. ช่วงปี 2543-2549 (6 ปี) พื้นที่ป่าลดลง 2.23 %

ปัจจุบันเนื้อที่ป่าไม้ประเทศไทยมีการสำรวจล่าสุดถึงปี 2552 มีเนื้อที่ 171,585.65 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 33.44 ของพื้นที่ประเทศไทย เมื่อเทียบกับข้อมูลในปี 2504 ประเทศไทยมีเนื้อที่ป่า 273,629.00 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ลดลงถึง 102,043.35 ตารางกิโลเมตร หรือลดลงร้อยละ 37.3 ของพื้นที่ป่าไม้ที่เคยมีในปี 2504

กล่าวโดยสรุป ปะคำในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา มีการอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่นจากภาคอีสานหลายจังหวัด อาทิ อุบลราชธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ หรือ บุรีรัมย์เองด้วย เนื่องจากหนีความแห้งแล้งอดอยากจากภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป ประกอบกับ พื้นที่บริเวณบ้านปะคำโดยรอบมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีดินดำ น้ำชุ่มตลอดปี พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติ มีลำห้วยลำน้ำที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี และมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ตำบลปะคำที่มีหมู่บ้านในสังกัดเพียง 5 หมู่บ้านในขณะนั้น กลายมาเป็นอำเภอปะคำที่ขยายออกไปเป็น 5 ตำบล และมีหมู่บ้านมากถึง 77 หมู่บ้าน ประชากรพื้นเมืองที่เป็นชาวไทยโคราช ดังเดิมในขณะนั้นมีจำนวนประมาณ 4 พันคน ก็เพิ่มขึ้นถึงสิบเท่าตัว รวมกว่า 4 หมื่นคนในปัจจุบัน มีความหลากหลายทั้งชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม เช่น ไทยโคราช ลาว ส่วย และเขมร เป็นต้น

ความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรน้ำ และป่าไม้ อันเป็นที่อยู่อาศัยสำคัญของช้าง ได้ถูกบุกรุกแผ้วถาง ทำลายไปด้วย จากน้ำมือมนุษย์เพื่อนำมาสร้างที่อยู่อาศัย และที่ดินทำกิน จนป่าไม้หายไป กลายเป็นที่นา ไร่ อ้อย ไร่ มันสำปะหลัง ยาวไกลไปจนถึงเทือกเขาชันกำแพง หาก้านวน

ความสูญเสียป่าจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน จะพบว่าบริเวณอำเภอปะคำ มีพื้นที่ป่าเหลือเพียงร้อยละ 22 เท่านั้น

ภาพที่ 46 การสูญเสียพื้นที่ป่าในบริเวณอำเภอปะคำ

สอดคล้องกับ คำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน อาทิ คุณดาวรรณ อบอุ่น อายุ 101 ปี คุณตาส่อง อบอุ่น อายุ 95 ปี คุณยายลำพอง ดวงนิล อายุ 90 ปี คุณยายทองสิน อบอุ่น อายุ 93 ปี ตาสมหวัง ลำเกาพันธ์ อายุ 77 ปี ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า เมื่อก่อนที่จะเลิกไปจับช้างป่าที่ประเทศกัมพูชา ประมาณปี พ.ศ. 2500 รอบ ๆ บ้านล้วนแต่เป็นป่ารกทึบ มีต้นไม้ใหญ่ เช่น

ต้นปะคำคือควาย ไม่เต็ง รัง มะค่า ประคู้ เป็นต้น ไว้สำหรับผูกช้าง เลี้ยงช้าง ยาวไปจนถึงเทือกเขาบริเวณป่าดงใหญ่ ป่าดงอีจาน จะมีที่นาบางส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้ ๆ แหล่งน้ำ และมักเป็นพื้นที่ราบลุ่มไว้สำหรับปลูกข้าว ผู้หญิงทำเป็นส่วนใหญ่ เพราะผู้ชายจะเข้าไปเถื่อนช้าง จับช้าง เป็นต้น

การที่ป่าบริเวณบ้านปะคำ ถูกบุกรุกแผ้วถางทำลาย เพื่อนำมาทำเป็นที่ทำกิน จนพื้นที่โล่งเตียนเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่นา เป็นไร่อ้อย และเป็นไร่มันสำปะหลัง ทำให้พื้นที่อยู่อาศัย ที่ทำกินของช้างถูกบุกรุก คนเลี้ยงช้างบ้านปะคำจึงต้องนำช้างออกไปหาเลี้ยงชีพต่างถิ่น เพื่อความอยู่รอดทั้งคนและช้าง

การดำรงวัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างของชาวปะคำ

ย้อนหลังไปเมื่อ 60 ปีก่อน การจับช้างป่านั้นเป็นอาชีพหลักสำคัญของชาวปะคำ ทุกครั้งที่ครอบครัวโดยฝ่ายสามีออกไปเถื่อนช้างป่าในเขตพื้นที่ประเทศกัมพูชา ซึ่งต้องใช้เวลาหลายเดือนหรือเป็นปี ภรรยาและลูก ๆ ที่อยู่ทางบ้าน ก็จะรอคอยการกลับมาของสามีและพ่อ รอคอยด้วยความหวัง ความหวังของความอยู่รอดของครอบครัว เพราะหากสามีกลับมาพร้อมช้างเชลยหรือช้างป่าที่เถื่อนมาได้แม้เพียงเชือกเดียว ก็อาจหมายถึงความอยู่รอดของครอบครัวทั้งปี ซึ่งนับว่าคุ้มค่ากับการรอคอย ช้างป่าที่ฝึกให้เชื่องดีแล้วสามารถขายได้ไม่ต่ำกว่าตัวละ 7.000 บาท ซึ่งนับเป็นจำนวนเงินที่สูงในอดีตเมื่อ 50-60 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวของคนเลี้ยงช้างจึงนับว่ามีฐานะดีพอสมควร ทำให้บรรดาชาวปะคำทั้งหลายต่างนิยมอาชีพเลี้ยงช้างและการเถื่อนช้าง ถือเป็นอาชีพที่มียกย่อง มีฐานะดีในสังคม หมอช้าง และครูบาช้าง ได้รับยกย่องนับถือคล้ายเป็นผู้วิเศษ มีวิชาอาคม มีความกล้าหาญสามารถฝึกช้างป่าที่มีกำลังมากและบังคับควบคุมให้ทำตามคำสั่งได้

คุณตาสอง อบอูน ปิตายแห่งบ้านปะคำ เล่าให้ฟังว่า “ในอดีตพ่อแม่ทุกคนอยากได้ลูกชาย เมื่อเติบโตขึ้นมากก็จะส่งเสริมให้เป็นควาญช้าง คนเลี้ยงช้าง โดยนำไปฝากเป็นศิษย์ครูบาโน้นบ้าง ครูบານี้บ้าง เพื่อให้ลูก ๆ ของเขาได้มีโอกาสเรียนวิชาการจับช้าง และคาถาอาคมต่าง ๆ จากครูบาเหล่านั้น รวมทั้งจะได้ออกไปเถื่อนช้างป่า และสืบทอดวิชาการเลี้ยงช้าง ได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งเป็นหมอช้าง ครูบาช้างกับเขาบ้าง ที่สำคัญครอบครัวคนเลี้ยงช้าง จะมีฐานะดีกว่าครอบครัวอื่น ๆ เพราะขายช้างได้ราคาดี มันเห็นชัดนะ เมื่อมีเงินก็มีเกียรติและได้รับยกย่อง เขาว่าคนเลี้ยงช้างเป็นคนมีบุญ มีบารมี เป็นคนมีของ คือมีคาถาอาคม ยิ่งตำแหน่งสูงยิ่งมีวิชาแก่กล้าเป็นคนจริง ปฏิบัติได้จริง ไม่พูดเท็จ ไม่ผิดลูกเมียคนอื่น เกรงครัดกว่ารักษาศีลอีก”

ความเชื่อเหล่านี้ ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา แม้กระทั่งคนจีนที่แต่งงานเข้ามาในหมู่บ้าน ไม่มีความสามารถในการจับช้าง แต่ด้วยความเป็นคนค้าขายเก่ง ก็อยากมีช้างไว้เสริมบารมีตนเองและครอบครัว จึงซื้อช้างเข้าบ้านหลายเชือก และจ้างคนเลี้ยงและดูแลช้างด้วย

“ตาไปจับช้างป่ามาตั้งแต่อายุสิบกว่าปี ตอนนี้ 95 แล้ว ตอนที่ได้ช้างป่ามา ก็เลือกตัวที่มีรูปร่างลักษณะดี เอาไว้เป็นช้างต่อ ตัวอื่น ๆ ก็ขายไป ขายตั้งแต่ตัวละ 1-2 ชั่ง จนเมื่อ 50-60 ปีก่อนราคาตัวละ 7.000-8.000 บาท ถ้าสวย ๆ หน่อยก็เป็นหมื่น เขาซื้อไปลากไม้ในป่า แต่ตอนนี้ไปจับช้างป่าไม่ได้ ก็หาซื้อกับคนที่เขาอยากขาย ตกตัวละหลายแสนบาท บางตัวเป็นล้าน” คุณตาส่งเล่าให้ฟังเมื่อครั้งผู้วิจัยลงพื้นที่วันที่ 8-9 ตุลาคม พ.ศ. 2555

ในช่วงที่ชาวปะคำสามารถจับช้างป่าได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทุกๆครั้งที่คณะครูบาช้างกลับมาจากการเถื่อนช้าง แต่ละคนจะจับช้างป่าที่จับได้กลับมาคนละ 2-3 เชือก ที่บ้านปะคำจึงครึกครื้นไปด้วยช้างนับร้อย ๆ ตัว ทั้งช้างต่อ และช้างป่าที่จับมาใหม่ วิถีชีวิตของชาวปะคำวนเวียนอยู่กับช้าง การฝึกช้าง การซื้อขายช้าง โดยมีพ่อค้า (นายฮ้อยช้าง) เข้ามาซื้อจนถึงที่ ใครขายช้างก็จะได้เงินเป็นกอบเป็นกำ และมีฐานะขึ้นมาทันตาเห็น ยิ่งสร้างความเข้มแข็งในพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ที่กลุ่มคนเลี้ยงช้างเคารพนับถือ โดยเฉพาะผีปะกำ หรือผีบรรพบุรุษที่พวกเขาเคารพ ซึ่งเชื่อว่าผีเหล่านี้คอยคุ้มครองและช่วยเหลือให้ครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรือง ความเชื่อเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดออกมาผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ พิธีกรรมการไหว้ศาลปะกำ เป็นต้น ดังนั้น คนที่เข้ามาเป็นลูกศิษย์ครูบาอาจารย์ ก็จะได้รับถ่ายทอดผ่านบทสวด คาถาอาคม พิธีกรรม ภาษาผี และการปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งผู้ที่สามารถสืบทอดได้อย่างครบถ้วนในแต่ละขั้นตอน กระบวนการมีความชำนาญและเป็นที่ยอมรับก็จะได้รับการพิจารณาประกอบพิธีเลื่อนขั้นในตำแหน่งที่สูงขึ้นต่อไปด้วย

ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวของคนเลี้ยงช้างก็ต้องเคารพนับถือผีปะกำด้วยเช่นเดียวกัน ต้องบอกกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่หรือกำลังจะเกิดขึ้นให้ผีปะกำรับรู้ เช่น เมื่อมีงานหรือกิจกรรมในครอบครัว หรือต้องเดินทางไปต่างถิ่น นอกจากนั้นยังต้องเคร่งครัดในข้อห้ามต่าง ๆ ด้วย เช่น ห้ามจับเชือกปะกำ ห้ามขึ้นศาลปะกำ รวมทั้งข้อห้ามในระหว่างที่สามมือออกเดินทางออกไปเถื่อนช้างด้วย หากฝ่าฝืนผีปะกำก็จะไม่คุ้มครอง จนอาจเกิดอันตรายแก่ผู้ที่ออกไปเถื่อนช้างได้ คุณตาส่งเล่าว่า “ครั้งหนึ่งตอนไปเถื่อนช้างที่พระตะบอง เมียที่บ้านของหมอช้างที่ไปกับตา มันไปมีชู้กับชายอื่น ชาวบ้านเขาก็รู้กัน แต่ผัวมันไม่รู้ และผัวมันตกช้างตอนไล่กวาดช้างป่า และถูกช้างป่าแทงตาย มันวิ่งกลับมาแทงเอาเลยเด๊ะ ตาช่วยไม่ทัน ตอนหลังมารู้ว่าเมียมันมีชู้ ผีปะกำก็ไม่คุ้มครอง ดิอก เมียมันทำผิดข้อห้าม คนอื่น ๆ พอรู้ยี้กแล้วเลยที่นี้ เกรงเลย”

กล่าวได้ว่า ในอดีตชาวปะคำมีการยึดถือและปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีการเถื่อนช้างอย่างเคร่งครัด และเคารพนับถือผีปะกำเป็นเทพเจ้าของพวกเขา ชาวปะคำมีความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ ที่จะบันดาลให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง หรืออย่าแย่ลงก็ได้ การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมและประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ จึงดำเนินไปอย่างเข้มข้นและได้รับการสืบทอดมาอย่างมั่นคง

ภายหลังเกิดปัญหาการสู้รบภายในประเทศกัมพูชา และปัญหาข้อพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชา (ปัญหาข้อพิพาทเรื่องปราสาทเขาพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ ทำให้กัมพูชาตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2501) จนไม่สามารถเดินทางไปเยือนช้างป่าในพื้นที่ประเทศกัมพูชาได้อีก ชาวปะคำจึงหันมาเยือนช้างป่าภายในประเทศ โดยเฉพาะบริเวณป่าดงอีจาน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน และป่าดงใหญ่ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน แต่บริเวณดังกล่าวนี้มีช้างป่าอาศัยอยู่จำนวนน้อย และอยู่บนเทือกเขาสูง ไม่ค่อยลงมาบริเวณที่ราบด้านล่าง จึงไม่ค่อยพบโขลงช้างป่า และน้อยครั้งที่จะจับได้ จนทำให้คณะเยือนช้างบ้านปะคำเกิดความท้อใจ และตัดสินใจยุติการออกไปเยือนช้างป่าอย่างสิ้นเชิงในปี พ.ศ. 2501

เมื่อไม่สามารถจับช้างป่าและไม่มีช้างป่ามาขาย ครอบครัวของคนเลี้ยงช้างก็ขาดรายได้ และมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างจากครอบครัวของคนที่มีอาชีพทั่วไป ครอบครัวที่เคยตั้งใจจะส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนเป็นลูกศิษย์ครูบาช้าง ก็เปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นที่ดูจะมีอนาคตมากกว่า เช่น การแผ้วถางป่าเพื่อทำนา ทำไร่ หรือรับจ้างทั่วไป รวมทั้งเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เป็นต้น

นอกจากนั้น การที่ต้องเลี้ยงช้างไว้ในบริเวณหมู่บ้าน กลับกลายเป็นภาระที่ต้องดูแล ต้องอาบน้ำให้วันละหลายรอบเพราะช้างมีนิสัยจู้ร้อน ต้องหาอาหารให้กิน ในขณะที่เจ้าของก็ไม่มีงานทำและไม่มีรายได้ทางอื่นเข้ามา บางคนจึงต้องตัดสินใจขายช้าง ในขณะที่หลายคนนำช้างไปรับจ้างลากซุง ลากไม้ ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น นครราชสีมา ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ เลย อุตรดิตถ์ กาฬสินธุ์ จันทบุรี สระแก้ว เป็นต้น ซึ่งเป็นงานหนัก ทุกวันไม่ได้หยุด บางคนแทบเอาชีวิตไปทิ้งในป่า เพราะเป็นไข้มาลาเรีย

“ตาเป็นไข้ป่ามาลาเรีย ตอนที่เอาช้างไปลากไม้ที่จังหวัดเลย ตอนนั้นนึกว่าต้องตายแล้ว เพราะไม่มียารักษาต้องใช้สมุนไพร นอนซมหลายเดือนทรมาณมาก จนต้องตัดสินใจขายช้างที่มีอยู่ 2 เชือก เพราะดูแลไม่ไหว” คุณตาสมหวังเล่าให้ฟังเมื่อครั้งที่ไปรับจ้างลากไม้ในป่าลึกบริเวณเขตจังหวัดเลย

ในช่วงที่ยุติการไปเยือนช้างแรก ชาวปะคำมีช้างในหมู่บ้านรวมกัน ไม่น้อยกว่า 200 เชือก ต่อมาเมื่อชาวบ้านนำช้างออกไปรับจ้างลากซุง ลากไม้ ในต่างถิ่นเกือบทั้งหมด และอยู่ประจำแต่ละแห่งนานหลายปี บางแห่งอยู่กันถึง 10 ปี ทำให้หมู่บ้านปะคำเจ็บเหงาหลงถนัดตา ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เคยยึดถือไปด้วยช้างบ้านและผู้คนจำนวนมากก็พลอยเจ็บเหงาและลดความเข้มข้นลง การไหว้ศาลปะคำประจำปี เมื่อก่อนจะมีช้างและลูกหลาน ครอบครัว ลูกศิษย์ในสายครูบาต่าง ๆ มาร่วมทำพิธีจำนวนมากก็น้อยลง เพราะพวกเขาเหล่านั้นไปรับจ้างลากไม้ในต่างจังหวัด ทำให้พิธีกรรมต่าง ๆ ลดความเข้มข้นลงไปด้วย

ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวที่ตั้งใจจะส่งลูกชายไปเป็นศิษย์ของครูบาช้าง เพื่อร่ำเรียนวิชา และร่วมคณะออกเดินทางไปเถื่อนช้าง จะได้ขายช้างเอาเงินมาจุนเจือครอบครัว สร้างฐานะให้มั่นคง แต่เมื่อไม่สามารถไปเถื่อนช้างได้แล้ว ประกอบกับภาพของความลำบากที่ต้องนำช้างไปรับจ้าง ลากซุงลากไม้ทำงานทั้งวันทั้งคืน หนักและเสี่ยงอันตราย จึงทำให้ความคิดของพวกเขาเปลี่ยนไป และล้มเลิกความตั้งใจดังกล่าว เพราะอนาคตไม่สดใสเหมือนเดิมแล้ว จึงหันไปทำอาชีพอื่น เช่น ทำนา ทำไร่ รับจ้างทั่วไป ในขณะที่บางครอบครัวตั้งใจส่งลูกเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น เพื่อโอกาสในการสอบบรรจุเข้าเป็นข้าราชการ จึงทำให้ความเชื่อเรื่องประเพณีพิธีกรรม การเถื่อนช้าง รวมถึงการนับถือผีปะก่าในกลุ่มคนรุ่นใหม่มีลดน้อยลงเช่นเดียวกัน

ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ นับแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างต่อเนื่อง ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้แพร่กระจายเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะหลังจากที่ชุมชนมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมแบบก้าวกระโดด มีการซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกเข้ามาในครัวเรือนจำนวนมาก เช่น ทีวี ตู้เย็น พัดลม หม้อหุงข้าว และ รถจักรยานยนต์ เกิดพฤติกรรมเลียนแบบ เนื่องจากความต้องการความทัดเทียมในสิ่งต่างๆ เหมือนครอบครัวอื่น ๆ ส่งผลให้หลายครอบครัวมีภาระหนี้สินจำนวนมาก จากการซื้อสินค้าเงินผ่อน และการกู้ยืมเงินนอกระบบเพื่อนำมาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าว นอกจากนั้น ยังมีค่าไฟฟ้าซึ่งเกินค่าใช้จ่ายที่เพิ่มจากวิถีปกติของครอบครัว ยังมีเครื่องใช้ไฟฟ้าหลายชนิดค่าไฟฟ้ายิ่งแพงขึ้น เป็นรายจ่ายประจำที่คนปะก่าต้องดิ้นรนหารายได้มาใช้จ่ายให้เพียงพอ

สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ ทำให้ชาวปะก่าได้รับความสะดวกสบายไม่ต้องลำบากเหมือนในอดีต ไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากผีปะก่า ไม่ต้องทำพิธีกรรมใด ๆ หากมีเงินก็สามารถซื้อหาสิ่งเหล่านี้มาบันดาลความสุขได้ ส่งผลต่อความคิดความเชื่อของชาวปะก่ารุ่นใหม่ที่ได้ข่าวสารจากโลกภายนอก และได้รับการศึกษา สูงขึ้น ซึ่งมองว่าประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นเรื่องงมงาย ล้าหลัง ไม่ทันสมัย ไม่สามารถบันดาลความหวังให้เกิดขึ้นจริงได้ จึงขาดความสนใจในการสืบทอดและดำรงรักษาประเพณีและพิธีกรรมของคนเลี้ยงช้าง วัฒนธรรมการเถื่อนช้างจึงค่อยๆ เลือนหายไปในการรู้สึกนึกคิดของกลุ่มคนเหล่านี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มคนรุ่นเก่าที่ได้สัมผัสวิถีชีวิตการเลี้ยงช้าง ได้มีโอกาสออกไปเถื่อนช้างป่า หรือผ่านพิธีกรรมการปะชิหมอช้าง เคยร่ำเรียนวิชากับครูบาอาจารย์ มีส่วนสัมผัสกับพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ยังให้ความเคารพนับถือและเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีปะก่า หรือผีบรรพบุรุษ ตลอดจนยังคงยึดมั่นในพิธีกรรมการไหว้ศาลปะก่าประจำปีที่สืบทอดต่อมามีได้ขาด ทำให้วัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างในกลุ่มคนรุ่นเก่า ยังคงดำรงอยู่ได้และรักษาสืบทอดต่อกันมา

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างของชาวบ้านปะคำ ลดความเข้มข้นลงภายหลังจากที่ไม่สามารถออกไปเถื่อนช้างป่าได้อีก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา และเสื่อมลงเรื่อยๆ ในหมู่ของคนรุ่นใหม่ ที่ไม่ได้สัมผัสกับพิธีกรรมการเถื่อนช้างและการเลี้ยงช้าง อันเนื่องจากสาเหตุที่สำคัญเช่น คนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษามากขึ้น ได้เปิดโลกภายนอกมากขึ้นจากการบริโภคสื่อต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการมองไม่เห็นผลชัดเจนในด้านเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากการนับถือผีปะคำ และการดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมการเลี้ยงช้าง ตรงกันข้ามกลับมองเป็นเรื่องมรดก ล้าหลัง ไม่ทันสมัย อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มของคนรุ่นเก่าที่เคยสัมผัสกับวิถีวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างมาแต่เดิม กลับยังคงมีการปฏิบัติตามประเพณีและความเชื่อไว้อย่างเคร่งครัด

กระบวนการปรับตัวของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ

ในปี พ.ศ. 2501 เป็นช่วงที่คนเลี้ยงช้างชาวปะคำ ต้องยุติประเพณีการออกไปเถื่อนช้างป่าที่สืบทอดและดำเนินมาอย่างต่อเนื่องกว่าร้อยปีลงอย่างสิ้นเชิง หลังจากที่ไม่สามารถเข้าไปเถื่อนช้างป่า บริเวณป่าท่าเสือ และป่าท่าสะอาด เขตเมืองพระตะบอง เมืองศรีโสภณ และเสียมราฐของประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นแหล่งที่มีช้างป่าชุกชุมมากได้อีก เพราะกัมพูชามีปัญหาการสู้รบภายในประเทศ และเกิดปัญหาข้อพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชา รวมทั้งพื้นที่บริเวณป่าดงใหญ่และดงอีจาน ที่อยู่ในเขตรอบ ๆ บ้านปะคำ ก็มีช้างจำนวนน้อยลงอาศัยอยู่บนภูเขาสูงยากแก่การเข้าไปจับ หลายครั้งที่ออกไปจับแต่ต้องกลับมามือเปล่า จึงทำให้ชาวปะคำตัดสินใจยุติประเพณีการออกไปเถื่อนช้างป่าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

เมื่อไม่สามารถออกไปเถื่อนช้างป่าได้ จึงไม่มีช้างป่ามาขายหาเงินมาจุนเจือครอบครัว ชาวปะคำที่ยังมีช้างอยู่ในครอบครอง จึงพยายามปรับตัวในการหาเงินมาเลี้ยงชีพเพื่อให้ทั้งคนและช้างอยู่รอดร่วมกัน บางคนตัดสินใจขายช้างที่มีอยู่ออกไปบางส่วนเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว บางคนนำช้างไปรับจ้างแห่นางนวลประเพณีต่าง ๆ ในขณะที่หลายคนนำไปรับจ้างลากซุง ลากไม้ ในจังหวัดต่าง ๆ รวมทั้งการไปเข้าสังกัดในธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น หมู่บ้านช้างปางช้างต่าง ๆ เป็นต้น

ช้างในประเพณีชีวิตและประเพณีทางสังคม

ในช่วงแรกหลังจากที่ชาวปะคำยุติการออกไปเถื่อนช้างป่าโดยสิ้นเชิง เมื่อปี พ.ศ. 2501 นั้น คนเลี้ยงช้างบ้านปะคำไม่ได้เตรียมรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นมาก่อน เนื่องจากไม่เคยคิดว่าจะมีเหตุการณ์เช่นนี้ คุณตาต๋อง อบอุ่น เล่าให้ฟังว่า “ตอนนั้นไม่รู้จะทำอย่างไร ไม่ได้คิดเลยว่าจะได้จับช้างอีก ตอนเด็กใหม่ ๆ ในหมู่บ้านเรามีช้างเยอะเลย แะช้างต่อก็มีร่วมร้อยตัวแล้ว ช้างที่

เลี้ยงไว้อีก รวม ๆ แล้วก็มีสักสองร้อยตัวได้ ไม่รู้จะเอาไปทำอะไร จะขายก็กลัวหมด วัน ๆ ก็ปล่อยให้หากินใบไผ่ในป่าท้ายหมู่บ้าน ตอนเย็น ๆ ก็ไปเฝ้ากลับมาผูกไว้ที่บ้าน ช่วงนั้น ใครมาจ้างไปงานบุญ งานบวชก็ไปกัน ราคาไม่แพง ค่าจ้างตัวละ 300-500 บาทต่องาน แล้วแต่ระยะทาง ถ้าไกลมากก็ไปไม่ได้ เพราะต้องจ้างรถบรรทุกไป ไม่คุ้ม บางงานเจ้าภาพมีเงินก็เอาไปหลายตัว 9 ตัว 10 ตัว ก็มี เอาไปเสริมบารมีของเจ้าภาพ”

งานบุญที่ไปรับจ้างแห่ ส่วนใหญ่เป็นงานบวชนาค งานบุญผ้าป่า และงานกฐิน ส่วนงานอื่น ๆ รวมทั้งงานแต่งงานชาวบ้านละแวกนั้นไม่นิยมเอาช้างไปแห่ ซึ่งโดยรวมงานบุญต่าง ๆ ที่ใช้ช้างแห่ก็มีไม่มาก และถ้าไปไกล ๆ คนและช้างก็ไม่สะดวกสำหรับการเดินทาง เพราะต้องจ้างรถบรรทุกช้างไป มีค่าใช้จ่ายเพิ่ม ถ้าเรียกค่าจ้างแพง เจ้าภาพอาจจะไม่จ้าง เป็นต้น

งานบวช เป็นงานสำคัญที่ชาวบ้านในเขตอีสานใต้ นิยมนำช้างไปแห่นาค ก่อนที่จะนำนาคเข้าบวชในอุโบสถ แต่โดยส่วนใหญ่จะมีงานพร้อม ๆ กันในช่วงฤดูร้อน ก่อนเข้าพรรษา และหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว การไปรับจ้างครั้งหนึ่งใช้เวลา 2-3 วัน และใช้ช้างอย่างน้อย 2 เชือก แต่หากเจ้าภาพมีฐานะดีก็จะใช้ช้างแห่ 5 เชือกบ้าง 7 เชือกบ้าง 9 เชือกบ้าง หรือบางครั้งใช้มากถึง 11 เชือก เป็นต้น

ในวันแรกหลังจากที่โกนผมนาคเสร็จแล้วก็จะมีการแห่นาคบนหลังช้างรอบ ๆ หมู่บ้าน ช้างตัวแรกจะไ้บรรทุกวมโหรี่ปี่พาทย์บนเสลี่ยง คอยบรรเลงนำหน้าช้างที่นาคนั่ง ตัวที่สองให้นาคนั่ง นั่งบนเสลี่ยง หรือ แห่ซึ่งอาจจะมีพ่อแม่ของนาคนั่งด้วย หรือพระพี่เลี้ยงนั่งไปด้วยก็ได้ ส่วนช้างตัวอื่น ๆ ก็จะให้บุคลลสำคัญ หรือญาติพี่น้องนั่งเป็นขบวนตามมา เป็นต้น

ในวันที่สองแห่นาคไปอุปสมบท จะแห่นาคจากบ้านเจ้าภาพไปที่โบสถ์ โดยช้างตัวแรกจะบรรทุกวมโหรี่ปี่พาทย์เช่นเดิม ตามด้วยช้างนาค และญาติ ๆ เป็นต้น เมื่อเข้าโบสถ์อุปสมบทเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธี บางแห่งเจ้าภาพมีการแห่นาคไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างยิ่งใหญ่ เพื่อให้ชาวบ้านคนอื่นมีส่วนร่วมอนุโมทนาบุญในงานอุปสมบทครั้งนี้ รวมทั้งเป็นการแสดงบารมีของเจ้าภาพงานบวชด้วย เป็นต้น

ภาพที่ 47 การแห่ช้างในงานบวชนาค

การนำช้างไปแห่ในงานผ้าป่า และงานบุญกฐินก็เช่นเดียวกัน เจ้าภาพจะใช้ช้างจำนวน มากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพงานนั้น ๆ ซึ่งโดยปกติจะใช้ช้างแห่เครื่องวงมโหรีปี่พาทย์ 1 เชือก และที่เหลือแห่กองผ้าป่า หรือเครื่องถวายผ้าพระกฐินเป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานบุญเหล่านี้ มีเป็นเทศกาลเท่านั้น เช่นงานบวชจัดในช่วงฤดูร้อน งานผ้าป่าจัดช่วงไหนก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะจัด ในช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการทำนา ทำไร่ และช่วงเทศกาลรวมญาติ เช่น สงกรานต์ปีใหม่ เป็นต้น ส่วนงานบุญกฐินจะจัดขึ้นในช่วงหลังจากออกพรรษาแล้ว มีระยะเวลา 1 เดือน

การรับช้างแห่ในงานบุญเหล่านี้ ยังดำเนินการต่อมาเรื่อย ๆ ในช่วงที่ชาวปะคำว่างเว้น จากการนำช้างไปชักลากไม้ หรือนำช้างกลับมาอยู่ที่บ้าน แต่ไม่มีใครนำช้างไปรับช้างแห่ในงานบุญ เป็นอาชีพหลักของครอบครัว เพียงขั้ดตาทัพในช่วงที่ช้างว่างจากการทำงาน หรือกลับมาอยู่บ้าน ชั่วคราวเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ภายหลังยุคการเถื่อนช้างอย่างสิ้นเชิงแล้ว กลุ่มคนเลี้ยงช้างชาวปะคำ ยังไม่ได้เตรียมตัวรับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนี้มาก่อน แต่ก็พยายามปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงไป เช่น การนำช้างไปรับช้างแห่ในงานบุญประเพณีชีวิตต่าง ๆ ได้แก่งานบวช งานบุญ ผ้าป่า งานบุญกฐิน เพื่อหารายได้มาเลี้ยงชีพในช่วงที่ช้างไม่มีงานทำ หรือกลับมาอยู่บ้านชั่วคราว

แต่ยังไม่มีครอบครัวใดยึดเอาการรับจ้างทำงานบุญประเพณีชีวิตและประเพณีสังคมเป็นอาชีพหลักตลอดไป (ส่อง ออบอ่น, วรรณ ออบอ่น, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2555; ชำเลียง ออบอ่น, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2556; สมหวัง ลำเกาพันธ์, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2556)

ช้างในอุตสาหกรรมป่าไม้

การรับงานแห่ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ทั้งงานบวชนาค งานบุญผ้าป่า และบุญกฐิน มีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ 1. งานบุญมีเป็นช่วงเทศกาล ไม่ได้มีตลอดทั้งปี 2. ช้างไม่สามารถเดินทางไปรับจ้างงานไกล ๆ ได้ ต้องจ้างรถบรรทุกช้างไป ทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นไม่คุ้มกับค่าจ้าง 3. งานบุญมีน้อยกว่าจำนวนความต้องการทำงานของช้าง ซึ่งจำนวนช้างในช่วงที่ยุติการไปเถื่อนช้างใหม่ ๆ มีประมาณ 200 เชือก ดังนั้น รายได้จากการรับจ้างแห่ช้างในงานบุญจึงไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของครอบครัว จึงต้องหาช่องทางอื่น ๆ เพิ่มเติมเพื่อความอยู่รอดของคนและช้างต่อไป นั่นคือ การไปรับจ้างลากซุงลากไม้ในป่า ในช่วงที่มีการให้สัมปทานป่าไม้ และมีความต้องการใช้ช้างไปชักลากไม้ในป่าลึก

ภาพที่ 48 การใช้ช้างชักลากซุงในการทำป่าไม้

(สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 12, 2551, หน้า 49)

ชาวปะคำ ได้นำช้างออกไปตระเวนรับจ้างลากซุงลากไม้ในป่า กระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดนครราชสีมา เลย อุรธานี ชัยภูมิ อุรธานี เพชรบูรณ์ กาฬสินธุ์ สระแก้ว จันทบุรี เป็นต้น บางครอบครัวมีช้างหลายตัว ก็ให้บริษัทที่ทำสัมปทานป่าไม้เข้าไปลากซุง ลากไม้ในป่า เนื่องจากไม่สามารถที่จะดูแลช้างได้ครบทุกตัว

เช่นเดียวกับคุณตาสอง อบอูน ที่มีช้างอยู่ 7 เชือก แต่มีลูกชายที่จะช่วยดูแล สืบทอด การเลี้ยงช้างเพียง 1 คน คือช้างเลื่อง อบอูน ดังนั้น คุณตาสอง จึงประสบปัญหาการดูแลช้างจำนวน 7 เชือก เนื่องจากมีผู้ดูแลเพียง 2 คน คือคุณตาและลูกช้างเลื่อง ทำให้ดูแลช้างไม่ทั่วถึง จึงตัดสินใจนำช้างไปให้บริษัททำไม้ที่อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา เข้าซืกลากไม้จำนวน 4 เชือก รวมทั้ง “พลายสง่า” ซึ่งเป็นช้างต่อที่คุณตารักมากที่สุดตัวหนึ่งด้วย

ในขณะที่เดียวกันหมอช้างชาวปะคำคนอื่น ๆ ต่างก็นำช้างไปรับจ้างซืกลากไม้ หรือให้เขาเข้าไปลากไม้ด้วยเช่นกัน โดยแยกย้ายกันไปรับจ้างตามจังหวัดต่างๆ ซึ่งคุณตาสมหวัง ลำเภพันธ์ หมอช้างอีกคนหนึ่ง ได้นำช้างของตนเองจำนวน 2 เชือก ไปรับจ้างซืกลากไม้ที่จังหวัดอุรธานี และจังหวัดเลย ในปี พ.ศ.2512 ระหว่างที่กำลังรับจ้างลากไม้อยู่นั้น คุณตาสมหวังเกิดล้มป่วยเป็นโรคไข้ป่า หรือไข้มาลาเรีย จนเกือบเอาชีวิตไปทิ้งในป่าเนื่องจากวิธีการรักษาโรคในขณะนั้น ใช้การรักษาด้วยยาสมุนไพร เพราะอยู่ห่างไกลจากโรงพยาบาลมาก จึงต้องอยู่พักรักษาเป็นเวลาหลายเดือนแต่อาการก็ยังทรงอยู่ จนคุณตาสมหวังต้องตัดสินใจขายช้างที่ตนเองรักทั้ง 2 เชือก ในราคาเชือกละ 8,000 บาท คุณตาสมหวังจึงไม่เหลือช้างเป็นของตนเองอีกเลยตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม คุณตาสมหวังยังคงเคร่งครัดในพิธีกรรมเกี่ยวกับช้างมาโดยตลอด มีการไหว้ศาลปะคำทุกปี รวมทั้งมีการบอกกล่าวผีปะคำทุกครั้ง ที่มีกิจกรรมหรือการงานพิเศษในครอบครัว ซึ่งนอกจากผีปะคำที่คุณตาสมหวังนับถือแล้ว คุณตาสมหวังและครอบครัวยังนับถือผีมอญด้วย ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของชาวมอญต้นตำหรับครุฑช้างดั้งเดิม โดยทำพิธีไหว้ในวันเดียวกับไหว้ศาลปะคำคือ วันขึ้นสามค่ำเดือนสามของทุกปี (สมหวัง ลำเภพันธ์, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2556)

ค่าแรงในการซืกลากไม้ หากเจ้าของช้างไปคุมช้างลากไม้ด้วยตนเอง หรือมีความรู้ช้างฝ่ายเจ้าของช้างไปดูแลควบคุมการซืกลากไม้ จะได้รับค่าจ้างเป็นรายท่อน ท่อนละ 10-20 บาท ขึ้นอยู่กับระยะทางและความยากง่ายของเส้นทาง แต่โดยรวมจะลากไม้เกินครึ่งละ 1 กิโลเมตร ในกรณีที่ทำให้เขาเฉพาะตัวช้างไป จะได้ค่าเช่าช้างเดือนละประมาณ 1,500-2,000 บาท

อย่างไรก็ตาม ชาวปะคำยังได้รับบทเรียนสำคัญ จากการที่ยอมให้พ่อค้า นายทุน และบริษัททำไม้ เข้าช้างของตนไปซืกลากไม้เอง โดยที่เจ้าของช้างไม่ได้ไปควบคุมดูแล นั่นคือ ช้างจะถูกใช้งานอย่างหนักจนช้างทรุดโทรม และอยู่ได้ไม่กี่ปีก็ล้มและตายลงในที่สุด “พลายสง่า” ของคุณ

ตาสองก็เช่นเดียวกัน ทำงานลากไม้ในป่าจนร่างกายก็ซูบผอม อิดโรยมาก และล้มตายไปในช่วงปี พ.ศ. 2520 ซึ่งคุณตาสองต้องเสียใจมากขึ้นอีก เมื่อมาทราบภายหลังว่า พวกบริษัทที่เข้าไปชักลากไม้ นำยาบ้า (ตอนนั้นเรียกยาบ้า) ใส่ในน้ำให้ช้างกิน ช้างจะได้ขยันและทำงานหามรุ่งหามค่ำ ให้ลากไม้ วันละหลายร้อยท่อน จนช้างต้องมาล้มและตายในที่สุด การไปรับจ้างชักลากไม้ซึ่งเป็นงานหนัก ได้ส่งผลกระทบทำให้ช้างของชาวปะคำล้มตายลงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2510-2520 ซึ่งเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ช้างหายไปจากชุมชนบ้านปะคำ (ส่อง อบอุ้น และ วรณ อบอุ้น, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2555; สมหวัง ลำเภพันธ์ และชำเลื่อง อบอุ้น, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2556; สำเนา อนุรักษ์วงศ์, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2556)

คุณตาสอง ตัดสินใจนำช้างกลับมาจากการไปรับจ้างชักลากไม้ เมื่อปี พ.ศ. 2520 และต่อมาได้นำช้างไปอยู่ที่ บ้านทับช้าง ซึ่งเป็นสวนลำไยของนายทหารคนหนึ่ง ในเขตอำเภอ สอยดาว จังหวัดจันทบุรี เนื่องจากที่นี่มีช้างป่าในเขตอุทยานเขาสอยดาว ลงมาทำลายกัดกินพืชไร่ และสวนผลไม้เป็นประจำ เจ้าของสวนจึงมาจ้างให้คุณตาสอง ไปเฝ้าและคอยจับช้างป่าที่ลงมา ทำลายสวนลำไยด้วย โดยคุณตาสองได้พาลูกชายชื่อชำเลื่อง อบอุ้น และหมอช้างครูบาช้าง ชาวปะคำ อีกหลายคน เช่น ครูบามังกร คชชาญ หมอช้างสนิท จันทรพยัพ รวมถึงหมอช้างสมหวัง ลำเภพันธ์ด้วย ทั้งหมดได้ไปร่วมกันสร้างแคมป์ช้างที่บ้านทับช้าง ต.ทับช้าง อ.สอยดาว จ.จันทบุรี และคอยจับช้างป่าที่นั่น ซึ่งสามารถจับช้างได้ จำนวน 3 ตัว โดยตัวสุดท้ายเป็นช้างสีดอ (ช้างพลาย ที่ไม่มีงา เป็นช้างที่มีลักษณะพิเศษ) จับได้ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2531 ปัจจุบันขายให้กับพ่อค้าช้างที่ จังหวัดเพชรบูรณ์

ช้างของชาวปะคำลดจำนวนลงอย่างมาก ซึ่งสาเหตุนอกจากล้มตายไปกับการชักลากไม้ และอายุขัยของช้างแล้ว อีกประการหนึ่งคือการขายช้าง เนื่องจากคนเลี้ยงช้าง เลี้ยงไม่ไหว เพราะ อายุมากขึ้น และทางครอบครัวไม่มีผู้สืบทอดมรดกการเลี้ยงช้าง เนื่องจากมีเฉพาะลูกหญิง ซึ่งมี ข้อห้ามในการเป็นควาญช้าง และคนเลี้ยงช้าง จึงทำให้ช้างของชุมชนบ้านปะคำขาดการสืบทอด การเลี้ยงช้างในระยะเวลาค่อยมา

กล่าวโดยสรุป การนำช้างไปชักลากไม้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความพยายามในการปรับตัวของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ แต่เนื่องจากชาวปะคำไม่เคยมีประสบการณ์ด้านนี้มาก่อน บางคนยอมให้พ่อค้าไม่มาเช่าช้างเพื่อไปชักลากไม้เอง โดยได้ค่าจ้างเป็นรายเดือน แต่ในที่สุดช้าง ถูกใช้งานอย่างหนักและล้มตาย ประกอบกับ ไม่สามารถหาหรือจับช้างได้เพิ่มอีก นอกจากนั้น หมอช้างบางคน ไม่มีทายาทสืบทอดประเพณีการเลี้ยงช้าง ด้วยเพราะไม่มีลูกชาย หรือมีแต่ไม่สนใจ การเลี้ยงช้าง จึงทำให้ช้างของชาวปะคำค่อย ๆ ล้มหาย และหมดไปในที่สุด คงเหลือเพียงช้าง ของคุณตาสอง และหมอช้างอื่นๆ อีกเพียงไม่กี่เชือกเท่านั้น

ช่างในธุรกิจท่องเที่ยวหมู่บ้านช้างพทยา

ในปี พ.ศ. 2531 ชาวปะคำทั้งหมู่บ้านมีช่างเหลืออยู่เพียง 9 เชือก เท่านั้น จากที่เคยมีอยู่ถึง 200 เชือก ในช่วงปี พ.ศ. 2500 ในจำนวนนี้มีประมาณครึ่งหนึ่งล้มตายไปกับการไปชักลากไม้ และอีกครึ่งหนึ่งขายให้กับพ่อค้าช้างและนายทุนทำไม้ (ส่อง อบอูน และชำเลื่อง อบอูน, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2556)

ในจำนวนช่าง 9 เชือก ที่เหลืออยู่เป็นช่างคุณตาส่อง อบอูน 5 เชือก ช่างคุณน้อย เป็นเชื้อ จำนวน 2 เชือก อยู่ที่ปางช้างจังหวัดอยุธยา และ ช่างคุณปราโมทย์ คชชาญ จำนวน 2 เชือก

ในปี พ.ศ. 2531 คุณตาส่อง อบอูน ได้นำช่างกลับมาอยู่ที่บ้านปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ และรับงานแห้วชนาก งานผ้าป่า และงานกฐินด้วย ต่อมาคุณไพรรัตน์ ไชยะคำ (เจ้าของและผู้จัดการหมู่บ้านช้างในปัจจุบัน) ได้ริเริ่มโครงการสร้างสถานที่ท่องเที่ยว ชื่อว่า “บ้านช้างพทยา” แต่ยังไม่มีช่างมาอยู่ในโครงการ จึงได้เดินทางไปติดต่อช่างกับคุณตาส่อง เพื่อให้ไปอยู่ที่หมู่บ้านช้างพทยา ตำบลหนองปรือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ซึ่งช่างของคุณตาส่อง อบอูน ชื่อ พลายเจริญ เป็นช่างตัวแรกของบ้านช้างพทยา โดยคุณตาส่องได้มาร่วมให้คำแนะนำในการก่อสร้างสถานที่และการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างศาลปะกำ การไหว้ศาลปะกำ เป็นต้น ขณะนั้นช่างของคุณตาส่อง มีจำนวน 5 ตัว และได้ให้ลูกชำเลื่อง อบอูน มาช่วยดูแลช้างจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 25 ปีมาแล้ว

บ้านช้างพทยาในช่วงแรก ๆ มีช่างอยู่ในโครงการจำนวน 11 เชือกเท่านั้น ต่อมาได้ขยับขยายพื้นที่ให้กว้างขวางขึ้น บนเนื้อที่ 13 ไร่ (ไม่รวมพื้นที่สวนอีกประมาณ 25 ไร่) กิจกรรมมีการแสดงของช่าง นั่งช้าง มีเทียมวัว และมีรถจี๊ปสำหรับให้นักท่องเที่ยวขึ้นนั่งกลับ เมื่อนั่งช้างไปชมสวนที่อยู่ห่างไปด้านตะวันออกประมาณ 1 กิโลเมตร และปัจจุบันได้ซื้อช้างจากภายนอกเข้ามาเพิ่มอีก ปัจจุบันมีช่างในโครงการรวม 26 เชือก โดยช่างที่ซื้อเข้ามาใหม่ ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดลำปาง เนื่องจากธุรกิจทำไม้ลดน้อยลง เพราะเป็นช่วงที่รัฐบาลประกาศปิดป่าในปี พ.ศ. 2532 ในบรรดาช่างที่ซื้อมาจะต้องจ้างคนที่มีใจรักมาเลี้ยงดู ฝึกช้างและดูแลช้างด้วย

ภาพที่ 49 หมู่บ้านช้างพิทย ตำบลหนองปรือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

ปัจจุบันมีชาวปะคำมาเป็นควาญเลี้ยงช้างที่บ้านช้างพิทยหลายครอบครัว โดยมีลุง ชำเลียง อบอุ่น เป็นรุ่นแรกเมื่อ 25 ปีก่อน (พ.ศ. 2531) ต่อมาก็เริ่มมีชาวปะคำทยอยกันตามมา หลาย คนนำครอบครัวมาอยู่ด้วย สร้างบ้านลงหลักปักฐานอยู่ที่นี่ บางคนมาแล้วกลับ บางคนไป ๆ มา ๆ ซึ่งปัจจุบันมีชาวปะคำมาสร้างครอบครัวอยู่ถาวรจำนวน 6 ครอบครัว โดยครอบครัวลุงชำเลียง ยังมีครอบครัวย่อยของลูก ๆ อีก 2 ครอบครัว ที่เติบโตจากที่นี่แต่งงานและมีครอบครัวอยู่ที่นี้ด้วย

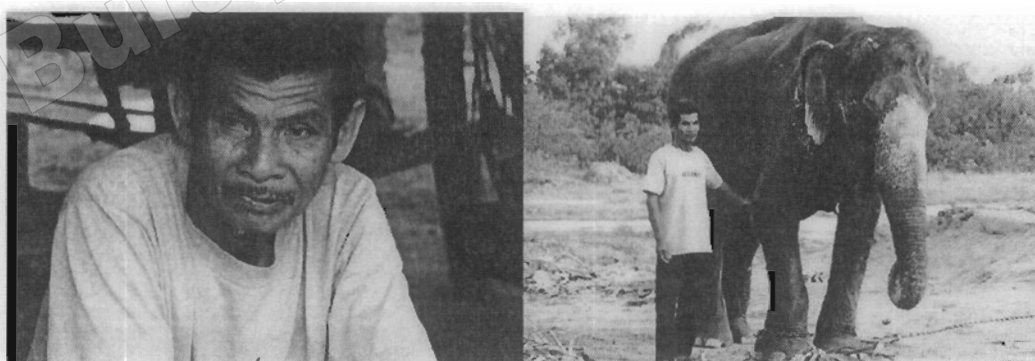
ภาพที่ 50 กิจกรรมในบ้านช้างพิทย จังหวัดชลบุรี (ไพรัตน์ ไชยะคำ, 2555)

การทำงานกับ “หมู่บ้านช้างพญา” แห่งนี้ ทุกคนอยู่กันอย่างพี่น้อง เครือญาติ และเป็นกันเอง ทั้งเจ้าของและบรรดาเพื่อนร่วมงาน ความรู้ช้างและคนเลี้ยงช้าง สามารถสร้างบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ของบ้านช้างได้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย และยังประกอบอาชีพเสริมเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ด้วย เช่น การเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาในบริเวณพื้นที่ที่อยู่อาศัยได้ด้วย ดังนั้น ทุกคนจึงอยู่อย่างสบายใจ ครอบครัวก็มีอาชีพเสริมทำอยู่ได้ ทำให้ทุกคนมีความสุขในการทำงาน ท่ามกลางธรรมชาติและช้างที่ตนเองรัก แม้ว่าเงินเดือนจะไม่มากนัก แต่รายได้ก็พอใช้จ่ายอย่างไม่จำกัดมากนัก โดยแต่ละคนจะมีรายได้จากบ้านช้าง ดังนี้

1. ช้างที่เข้าร่วมโครงการ (คนที่มีช้างเป็นของตนเอง) ได้รับค่าจ้างเดือนละ 20,000 บาท
2. เป็นความรู้อย่างเลี้ยงช้างของบ้านช้าง ได้รับค่าจ้างเดือนละ 6,000 บาท

ทั้งนี้ ทุกคนมีหน้าที่คอยให้บริการนักท่องเที่ยว นั่งช้างชมทัศนียภาพและทิวทัศน์รอบ ๆ สวนบ้านช้าง โดยจะมีลำดับการให้บริการคล้าย ๆ ติวรถมอเตอร์ไซด์ นอกจากค่าจ้างข้างต้นแล้ว ความรู้ช้างจะได้ค่าทิปจากนักท่องเที่ยวอีกประมาณเดือนละ 3,000-5,000 บาท หรือบางเดือนอาจได้สูงถึงหนึ่งหมื่นบาท เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ช้างจากบ้านปะคำที่มาอยู่ที่บ้านช้างพญา ได้ทยอยล้มตายตามอายุขัยไปหลายตัว ปัจจุบันคงเหลือเพียง 3 ตัว (2556) ซึ่งเป็นช้างของขุนตาสองทั้งหมด โดยให้ลูกชายที่ชื่อ ชำเลียง อบอุ่น ในวัย 65 ปี เป็นคนคอยดูแล โดยค่าจ้างช้างที่ได้รับ 60,000 บาท ขุนตาสองเก็บไว้เดือนละ 15,000 บาท อีก 35,000 บาท ให้ขุนชำเลียง ซึ่งขุนชำเลียงต้องแบ่งให้กับคนช่วยเลี้ยงช้างอีก 2 คน ๆ ละ 4,000 บาทต่อเดือน รวมเป็น 8,000 บาท คงเหลือไว้ใช้จ่ายในครอบครัว 27,000 บาท

ภาพที่ 51 ชำเลียง อบอุ่น (บุตร) ผู้สืบทอดมรดกการเลี้ยงช้างของขุนตาสอง อบอุ่น (บิดา)

กล่าวโดยสรุป การนำช้างมาเข้าโครงการหมู่บ้านช้างพิทยของชาวปะคำ และการมารับจ้างเลี้ยงช้างที่หมู่บ้านช้างพิทยา ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของกระบวนการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดที่แม้จะมีรายได้ไม่มาก แต่ก็มีความได้ที่แน่นอน และมีความสุขกับการทำงาน ท่ามกลางธรรมชาติ และการได้อยู่ร่วมกับครอบครัวและช้างที่ตนเองรัก รวมทั้งไม่ต้องทำงานหนักเกินไป ทำงานเป็นเวลาและมีเวลาพักทั้งคนและช้าง

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University